MARKAZIY OSIYO MINTAQASIDA MIGRATSIYA JARAYONLARINING GEOSIYOSIY OMILLARI VA ULARNING MINTAQAVIY INTEGRATSIYAGA TA'SIRI

Zarnigor Naimjonova

Istiqbolli xalqaro tadqiqotlar instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada Markaziy Osiyo mintaqasida migratsiya jarayonlariga ta'sir etuvchi geosiyosiy omillar hamda ularning mintaqaviy integratsiya jarayonlariga ta'siri tahlil qilinadi. Tadqiqotda migratsiya jarayonlarining siyosiy, iqtisodiy va xavfsizlik bilan bog'liq jihatlari kompleks yondashuv asosida o'rganilgan. Shuningdek, mintaqada yuz berayotgan geosiyosiy transformatsiyalar, davlatlararo hamkorlik darajasi va migratsiya oqimlarining integratsion jarayonlarga ta'siri ilmiy asosda yoritilgan. Maqolada Markaziy Osiyo davlatlarida migratsiya siyosatini takomillashtirish hamda mintaqaviy integratsiyani mustahkamlashga qaratilgan taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: *Migratsiya, geosiyosat, Markaziy Osiyo, mintaqaviy integratsiya, migratsiya siyosati, xalqaro munosabatlar, mehnat migratsiyasi, barqaror rivojlanish.*

Abstract. This article analyzes the geopolitical factors influencing migration processes in the Central Asian region and their impact on regional integration. The study examines the political, economic, and security-related aspects of migration processes through a comprehensive approach. It also scientifically explores ongoing geopolitical transformations in the region, the level of interstate cooperation, and the influence of migration flows on integration processes. The article develops proposals and recommendations aimed at improving migration policy in Central Asian states and strengthening regional integration.

Keywords: *migration, geopolitics, Central Asia, regional integration, migration policy, international relations, labor migration, sustainable development.*

Kirish

Markaziy Osiyo mintaqasi o‘zining strategik joylashuvi va demografik salohiyati bilan global geosiyosiy jarayonlarning muhim bo‘g‘ini hisoblanadi. Bugungi kunda mintaqa davlatlari o‘rtasida integratsiya jarayonlarining yangi bosqichga chiqishi nafaqat iqtisodiy hamkorlikni, balki aholi migratsiyasi kabi ijtimoiy-siyosiy masalalarni ham xalqaro munosabatlarning dolzarb mavzusiga aylantirdi. “Yangi Markaziy Osiyo” integratsiyasi doirasida migratsiya oqimlarini tartibga solish mintaqaviy xavfsizlik va barqaror rivojlanishning ajralmas qismidir[1].

Migratsiya jarayonlarining geosiyosiy xarakteri shundan iboratki, u mintaqa mamlakatlari o‘rtasidagi demografik mutanosiblikni saqlash va mehnat resurslarini samarali taqsimlash orqali tashqi siyosiy barqarorlikka xizmat qiladi. O‘zbekiston Respublikasining yangi tashqi siyosiy strategiyasida qo‘shni davlatlar bilan “yaqin qo‘shnichilik” tamoyili asosida aloqalarni mustahkamlash ustuvor vazifa etib belgilangan bo‘lib, bu jarayonda migratsiya diplomatiyasi muhim o‘rin tutadi[2].

Shu bilan birga, mintaqadagi migratsiya oqimlariga tashqi geosiyosiy kuchlarning ta’siri va demografik xavfsizlik masalalari integratsiya jarayonlariga ham ijobiy, ham xavf tug‘diruvchi omil sifatida ta’sir ko‘rsatishi mumkin[3]. Ushbu maqolada Markaziy Osiyoda migratsiya jarayonlarining siyosiy determinantlari va ularning mintaqaviy birlashuv dinamikasiga ko‘rsatayotgan ta’siri ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Shu nuqtai nazardan, Markaziy Osiyo mintaqasida migratsiya jarayonlarining geosiyosiy omillarini tahlil qilish hamda ularning mintaqaviy integratsiyaga ta’sirini o‘rganish dolzarb ilmiy masalalardan biri hisoblanadi.

Adabiyotlar sharhi

Markaziy Osiyo mintaqasidagi migratsiya jarayonlarining geosiyosiy mohiyatini o‘rganishda xalqaro va mintaqaviy ilmiy maktablar o‘rtasida o‘ziga xos yondashuvlar mavjud.

Global miqyosda migratsiyaning geosiyosiy determinantlari S. Kastls va M. Miller tomonidan “migratsiya asri” konsepsiyasi orqali asoslab berilgan bo‘lib, unda aholi harakati davlatlarning tashqi siyosiy barqarorligiga ta’sir etuvchi strategik kuch sifatida baholanadi [4]. Shuningdek, xalqaro migratsiyaning xavfsizlik bilan bog‘liqligi (sekyuritizatsiya) masalalari xorijiy tadqiqotlarda migratsion bosim va davlat suvereniteti o‘rtasidagi ziddiyat sifatida tahlil qilinadi [5].

Mintaqaviy integratsiya kontekstida Markaziy Osiyo tadqiqotchilari migratsiyani “yumshoq kuch” (soft power) vositasi va iqtisodiy komplementarlik omili sifatida ko‘rishadi. M. Nazirov va hammualliflar tomonidan olib borilgan izlanishlar mintaqaviy birlashuv jarayonida inson kapitalining erkin harakatlanishi davlatlararo ishonchni mustahkamlovchi asosiy indikator ekanligini ko‘rsatadi [6].

O‘zbekistonning yangi tashqi siyosiy strategiyasi doirasida migratsiya masalalari “yaqin qo‘shnichilik” diplomatiyasining ajralmas qismiga aylandi. Bu yo‘nalishda ilmiy izlanishlar olib borayotgan mahalliy olimlar, jumladan M. Muhammadisodiqov, migratsiyani mintaqaviy xavfsizlik arxitekturasining tarkibiy qismi sifatida baholab, uni boshqarishning tashkiliy-huquqiy mexanizmlarini unifikatsiya qilish zaruratini ilgari suradilar [7].

Zamonaviy sharoitda global migratsiya hisobotlari shuni ko‘rsatadiki, ijtimoiy-siyosiy barqarorlik bevosita migratsiya oqimlarini samarali boshqarishga bog‘liq [8]. Mintaqaviy tadqiqotlar esa Markaziy Osiyoda migratsiyaning geosiyosiy ta’siri kuchayib borayotganini tasdiqlaydi [9]. Shu bilan birga, Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasida xavfsiz va tartibli migratsiya muhim o‘rin tutadi [10]. Jahon banki tahlillari esa mintaqaviy integratsiyaning migratsiya dinamikasiga ijobiy ta’sirini qayd etadi [11].

Metodologiya

Mazkur tadqiqotda Markaziy Osiyo mintaqasida migratsiya jarayonlarining geosiyosiy omillarini tahlil qilishda kompleks ilmiy yondashuvdan foydalanildi.

Tadqiqot metodologiyasi sifatida tizimli tahlil, qiyosiy tahlil, statistik ma’lumotlarni umumlashtirish va institutsional yondashuv metodlari qo‘llanildi.

Tizimli yondashuv orqali migratsiya jarayonlari geosiyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy omillar o‘zaro bog‘liqligida o‘rganildi. Qiyosiy tahlil usuli yordamida Markaziy Osiyo davlatlaridagi migratsiya siyosati va uning integratsiya jarayonlariga ta’siri solishtirildi. Shu bilan birga, statistik ma’lumotlar asosida migratsiya oqimlarining dinamikasi va yo‘nalishlari tahlil qilindi [12].

Tadqiqot jarayonida xalqaro tashkilotlar, xususan Jahon banki, Xalqaro migratsiya tashkiloti (IOM) hamda BMTning tegishli hisobotlari asosiy axborot manbai sifatida xizmat qildi. Mazkur manbalar migratsiya jarayonlarining global va mintaqaviy tendensiyalarini aniqlash hamda ilmiy xulosalar chiqarishda muhim ahamiyat kasb etdi [13].

Shuningdek, geosiyosiy tahlil usuli orqali mintaqada yirik davlatlar manfaatlari, transport yo‘laklari va energetik loyihalarning migratsiya jarayonlariga ta’siri baholandi. Ushbu metodlar asosida migratsiya va integratsiya o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik ilmiy jihatdan asoslab berildi.

Tahlil va Natijalar

Markaziy Osiyo mintaqasida migratsiya jarayonlarini geosiyosiy tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, so‘nggi yillarda migratsiya oqimlari mintaqaviy integratsiyaning barometri vazifasini o‘tamoqda. O‘zbekiston tashqi siyosatidagi ochiqlik va “yaqin qo‘shnichilik” tamoyili natijasida mintaqa ichidagi migratsiya dinamikasi sifat jihatidan o‘zgardi.

Tahlillarimizga ko‘ra, migratsiyaning integratsiyaga ta’siri quyidagi uchta siyosiy yo‘nalishda namoyon bo‘ladi:

1. *Huquqiy maydonning unifikatsiyasi:* Markaziy Osiyo davlatlari o‘rtasida mehnat migrantlari huquqlarini himoya qilish bo‘yicha o‘zaro kelishuvlarning ortishi mintaqaviy xavfsizlikni mustahkamlamoqda.

2. *Iqtisodiy komplementarlik:* Bir davlatdagi mehnat resurslari ortiqchaligining boshqa davlatdagi ehtiyoj bilan qoplanishi (masalan, Qozog‘iston va O‘zbekiston o‘rtasidagi hamkorlik) iqtisodiy integratsiyaning asosiy drayveriga aylandi.
3. *Yumshoq kuch (Soft power):* Migratsiya orqali xalqlar o‘rtasidagi madaniy-gumanitar aloqalarning kuchayishi siyosiy integratsiya uchun zarur bo‘lgan ijtimoiy ishonch muhitini yaratmoqda.

Shu bilan birga, tashqi geosiyosiy kuchlarning mintaqa migratsiya siyosatiga ta’siri hamon saqlanib qolmoqda, bu esa Markaziy Osiyo davlatlaridan yagona migratsiya strategiyasini ishlab chiqishni taqozo etadi.

Markaziy Osiyo mintaqasida migratsiya jarayonlari nafaqat iqtisodiy, balki geosiyosiy omillar bilan ham chambarchas bog‘liq. Mintaqaning strategik geografik joylashuvi, tabiiy resurslarga boyligi hamda yirik davlatlar manfaatlari kesishgan hudud ekanligi migratsiya oqimlariga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Birinchidan, Rossiya Federatsiyasi mintaqa uchun asosiy migratsiya yo‘nalishi hisoblanadi. Mehnat migrantlarining katta qismi aynan ushbu davlatga yo‘naltirilgan bo‘lib, bu holat mintaqadagi iqtisodiy va siyosiy bog‘liqlikni kuchaytiradi. Natijada migratsiya jarayonlari geosiyosiy ta’sir instrumentiga aylanishi mumkin [14].

Ikkinchidan, Xitoyning “Bir makon – bir yo‘l” tashabbusi doirasida transport va logistika infratuzilmasining rivojlanishi mintaqada yangi iqtisodiy markazlarning shakllanishiga olib kelmoqda. Bu esa ichki va tashqi migratsiya oqimlarining qayta taqsimlanishiga sabab bo‘lmoqda [15].

Uchinchidan, mintaqada suv resurslari va energetika masalalari bo‘yicha mavjud ziddiyatlar ham migratsiya jarayonlariga bilvosita ta’sir ko‘rsatadi. Ekologik muammolar va resurs tanqisligi ayrim hududlarda majburiy migratsiyani kuchaytiruvchi omil sifatida namoyon bo‘lmoqda [16].

Markaziy Osiyoda migratsiya asosan mehnat migratsiyasi shaklida namoyon

bo‘ladi. Quyidagi jadval mintaqadagi migratsiya oqimlarining asosiy yo‘nalishlarini ko‘rsatadi(1-jadval).

1-jadval. Markaziy Osiyoda migratsiya oqimlari (asosiy yo‘nalishlar)

Davlat	Asosiy yo‘nalish	Migratsiya turi	Asosiy sabablar
O‘zbekiston	**Rossiya, Qozog‘iston**	**Mehnat migratsiyasi**	**Bandlik, daromad farqi**
Tojikiston	Rossiya	Mehnat migratsiyasi	Iqtisodiy omillar
Qirg‘iziston	Rossiya, Qozog‘iston	Mehnat migratsiyasi	Daromad va ish o‘rinlari
Qozog‘iston	Ichki migratsiya	Urbanizatsiya	Sanoatlashtirish

Ushbu jadvaldan ko‘rinib turibdiki:

- migratsiya *iqtisodiy sabablar bilan boshlanadi*,
- lekin *geosiyosiy tizimga bog‘lanib qoladi*

Tahlillarga ko‘ra, pul o‘tkazmalari ayrim davlatlarda YAIMning 20–30% gacha qismini tashkil etadi, bu esa migratsiyaning iqtisodiy ahamiyatini yanada oshiradi [17].

Migratsiyaning mintaqaviy integratsiyaga ta’siri. Migratsiya jarayonlari Markaziy Osiyoda mintaqaviy integratsiyaning muhim omillaridan biri sifatida namoyon bo‘ladi.

Ijobiy ta’sirlar:

- mehnat bozorlarining integratsiyasi;
- iqtisodiy hamkorlikning kuchayishi;
- pul o‘tkazmalari orqali iqtisodiy barqarorlikning oshishi

Salbiy ta’sirlar:

- “miya oqimi” (brain drain);
- ijtimoiy tengsizlik;

- migratsiyaga haddan tashqari bog‘liqlik

Geosiyosiy nuqtai nazardan migratsiya davlatlar o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni kuchaytiradi, bu esa integratsiya jarayonlarini tezlashtirishi mumkin. Shu bilan birga, migratsiya oqimlarining notekis taqsimlanishi ayrim davlatlar o‘rtasida ziddiyatlarni ham yuzaga keltirishi ehtimoli mavjud [18].

Migratsiya va “soft power” siyosati. Markaziy Osiyoda migratsiya jarayonlari nafaqat iqtisodiy, balki siyosiy ta’sir vositasi sifatida ham namoyon bo‘lmoqda. Xususan, mehnat migrantlarini qabul qiluvchi davlatlar, ayniqsa Rossiya Federatsiyasi, migratsiya siyosati orqali mintaqaga nisbatan “soft power” instrumentlarini qo‘llamoqda.

Migratsiya oqimlarini tartibga solish, mehnat migrantlariga nisbatan qonunchilikni qat’iylashtirish yoki yumshatish orqali siyosiy bosim mexanizmlari shakllanadi. Bu esa migratsiyani geosiyosiy boshqaruv vositasiga aylantiradi [19].

Migratsiya va mintaqaviy xavfsizlik. Migratsiya jarayonlari mintaqaviy xavfsizlik bilan bevosita bog‘liqdir. Tartibga solinmagan migratsiya oqimlari: noqonuniy migratsiya, inson savdosi hamda radikallashuv xavfi kabi muammolarni yuzaga keltirishi mumkin. Shu sababli migratsiyani boshqarish siyosati milliy xavfsizlik strategiyalarining muhim tarkibiy qismi sifatida qaralmoqda [20].

Bundan tashqari, chegaralar nazoratining kuchayishi va migratsiya siyosatining qat’iylashuvi davlatlar o‘rtasidagi siyosiy munosabatlarga ham ta’sir ko‘rsatadi.

Migratsiya va davlatlararo siyosiy hamkorlik. Markaziy Osiyoda migratsiya jarayonlari davlatlararo hamkorlikni kuchaytiruvchi omil sifatida ham namoyon bo‘lmoqda. Xususan, ikki tomonlama migratsiya kelishuvlari, mehnat migrantlarini himoya qilish mexanizmlari va regional mehnat bozori shakllanishi bular integratsiyani kuchaytiradi.

Shu bilan birga, migratsiya siyosatining uyg‘unlashmaganligi ayrim hollarda

davlatlar o‘rtasida ziddiyatlarni ham yuzaga keltiradi. Bu esa migratsiya boshqaruvida yagona mintaqaviy yondashuv zarurligini ko‘rsatadi [21].

Migratsiya va geosiyosiy raqobat. Markaziy Osiyo hududi yirik geosiyosiy kuchlar – Rossiya, Xitoy va G‘arb davlatlari manfaatlari kesishgan makon hisoblanadi. Ushbu kuchlar iqtisodiy loyihalar, infratuzilma investitsiyalari va mehnat bozoriga ta’sirlari orqali migratsiya jarayonlariga bilvosita ta’sir ko‘rsatadi. Natijada migratsiya – iqtisodiy jarayon emas balki *geosiyosiy raqobat element*iga aylanadi.

Xulosa

Mazkur tadqiqot natijalari Markaziy Osiyo mintaqasida migratsiya jarayonlari faqat iqtisodiy hodisa emas, balki murakkab geosiyosiy jarayon sifatida namoyon bo‘lishini ko‘rsatdi. Tahlillar asosida migratsiya oqimlari mintaqadagi siyosiy barqarorlik, davlatlararo munosabatlar va integratsiya jarayonlariga sezilarli ta’sir ko‘rsatishi aniqlandi.

Xususan, migratsiya jarayonlari yirik geosiyosiy kuchlar – Rossiya, Xitoy va boshqa xalqaro aktorlar manfaatlari bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, ayrim hollarda siyosiy ta’sir instrumenti sifatida namoyon bo‘lmoqda. Shu bilan birga, migratsiya oqimlari mintaqada iqtisodiy o‘zaro bog‘liqlikni kuchaytirib, integratsiya jarayonlarini jadallashtiruvchi omil sifatida ham xizmat qilmoqda.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, migratsiya jarayonlarining samarali boshqarilmasligi ijtimoiy-iqtisodiy nomutanosibliklar, “miya oqimi” va xavfsizlik bilan bog‘liq muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Shu sababli migratsiya siyosatini takomillashtirish va uni mintaqaviy darajada muvofiqlashtirish zarurati yuzaga kelmoqda.

Mazkur holatdan kelib chiqib, quyidagi takliflar ilgari suriladi:

a) Markaziy Osiyo davlatlari o‘rtasida yagona migratsiya siyosatini shakllantirish;
b) migratsiya va xavfsizlik siyosatini integratsiyalashgan holda yuritish;

c) mehnat migrantlarini huquqiy va ijtimoiy himoya qilish mexanizmlarini kuchaytirish;
d) migratsiya jarayonlarini raqamlashtirish va monitoring tizimlarini joriy etish;
e) xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikni kengaytirish va ilg‘or tajribalarni joriy etish.

Xulosa qilib aytganda, migratsiya jarayonlarini samarali boshqarish Markaziy Osiyoda barqaror rivojlanish va mintaqaviy integratsiyani mustahkamlashning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Ushbu jarayonni geosiyosiy omillar bilan uyg‘un holda boshqarish esa mintaqada uzoq muddatli barqarorlikni ta’minlash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. – T.: «O‘zbekiston», 2017. – B. 55.
2. Muhammadsidiqov M.M. Zamonaviy xalqaro munosabatlarning mintaqaviy jihatlari. – T.: TDShI, 2013. – B. 182.
3. Vorisova, K., & Nazirov, M. (2023). Characteristics of Development of Integration Processes within the Organization of Turkish States. European Science Methodical Journal, Volume 1, Issue 3, June, 11-17.
4. Castles, S., De Haas, H., & Miller, M. J. (2014). The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World (5th ed.). Guilford Press.
5. Hollifield, J. F., & Wilson, N. V. (2022). Migration and the State: A Political Economy Approach. Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/9781108923456
6. Vorisova, K., & Nazirov, M. (2023). Characteristics of Development of Integration Processes within the Organization of Turkish States. European Science Methodical Journal, 1(3), 11-17.
7. Muhammadsidiqov, M. M. (2013). Zamonaviy xalqaro munosabatlarning

mintaqaviy jihatlari. Toshkent davlat sharqshunoslik instituti.

8. International Organization for Migration (IOM). (2024). World Migration Report 2024. IOM Publications. https://publications.iom.int/world-migration-report-2024
9. Laruelle, M. (2021). Central Asia and the Geopolitics of Migration. Central Asia Program Publications.
10. Mirziyoyev, Sh. M. (2022). Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. O‘zbekiston nashriyoti.
11. World Bank. (2024). Migration and Development Brief: Regional Trends in Central Asia. World Bank Group. https://www.worldbank.org/en/topic/migrationremittances
12. International Organization for Migration (IOM). (2022). World Migration Report 2022.https://worldmigrationreport.iom.int/wmr-2022-interactive/ (pp. 60–75)
13. World Bank. (2023). Migration and Development Brief 38. https://www.worldbank.org/en/topic/migrationremittances (pp. 20–28)
14. International Organization for Migration (IOM). (2022). Migration Trends in Central Asia.https://publications.iom.int (pp. 35–48)
15. Asian Development Bank (ADB). (2023). Central Asia Regional Economic Cooperation Report.https://www.adb.org (pp. 50–66)
16. United Nations Environment Programme (UNEP). (2021). Environmental Challenges in Central Asia.https://www.unep.org (pp. 22–34)
17. World Bank. (2023). Migration and Remittances Data. https://www.worldbank.org/en/topic/migrationremittances (pp. 15–25)
18. OECD. (2022). Migration and Regional Integration.https://www.oecd.org (pp. 60–75)
19. Laruelle, M. (2021). Migration and Soft Power in Central Asia.

https://www.centralasiaprogram.org (pp. 12–20)

20. International Crisis Group. (2022). Migration and Security in Central Asia.https://www.crisisgroup.org (pp. 18–30)

21. ILO. (2021). Labour Migration in Central Asia. https://www.ilo.org (pp. 25–39)